

JAARVERSLAG 2023

WWW.OMGAANMETPESTEN.NL
STERK in sociale veiligheid en weerbaarheid

Kenniscentrum
**OMGAAN
MET
PESTEN**

03

VOORWOORD

06

ORGANISATIE

14

**TERUGBLIK
PREVENTIE**

23

**TERUGBLIK
OP AANBOD**

29

**TERUGBLIK
OPLEIDINGEN**

37

**PROJECTEN
MET IMPACT**

VOORWOORD

BESTE BETROKKE NE BIJ 'OMGAAN MET PESTEN',

Het jaar 2023 was een belangrijk jaar voor ons. We hebben op veel manieren het verschil kunnen en mogen maken met ons team en onze samenwerkingspartners. Daar zijn we dankbaar voor. Voor mij persoonlijk was het bijzonder om in de maand april van 2023 een koninklijke onderscheiding te ontvangen en geridderd te worden.

e motivatie die mij dit moment heeft gegeven neem ik mee om in 2024 met mede anti-pestridders opnieuw het verschil te maken voor kinderen en jongeren die hulp nodig hebben bij sociale veiligheid en weerbaarheid en het omgaan met pesten. In dit jaarverslag blikken we graag samen met jou terug op onze positieve bijdragen in 2023 aan preventie, het werken met onze interventies en scholing.

Hieronder lichten we er enkele uit:

- Ons landelijk team Sta Sterk trainers heeft **5965** kinderen en jongeren geholpen.
- We hebben op verschillende manieren bijgedragen aan preventie, ook met onze lespakketten. Het meest aangevraagde pakket was voor de ‘Week tegen Pesten’: **5468 keer!**
- Vanuit ons opleidingscentrum in Vinkeveen hebben we via onze eigen opleidingen **128** verschilmakers opgeleid en online hebben we **523** professionals wijzer gemaakt.
- Afgelopen jaar zijn **6** studenten bij ons aan de slag gegaan vanuit hun HBO opleiding.
- Onze nieuwsbrief had **8750** lezers.
- We hebben onze intrek genomen in Vinkeveen, waar we onze opleidingsactiviteiten en het ontmoetingspunt voor Sta Sterk trainers organiseren.
- In de pers en media werden we genoemd op [Jeugdjournaal](#), [Linda.nl](#), [AD](#), Vrouw, Vrouw mama, Kinderopvang Totaal, Expertise Centrum Kinderopvang, Podcast Podje Opvoeden, Radio Salto en diverse lokale en regionale media. Ook hebben we bijgedragen aan publicatie van artikelen in o.a. de NVOX en Kinderopvang Totaal.
- We brachten **films** uit: Samen Sterk tegen Pesten en Sterker Staan kun je Leren.
- Achter de schermen maakten vele mensen het mogelijk ons werk sterk uit te voeren. Hierbij hebben we extra aandacht gehad voor de kracht van inclusie.

Lees het hele jaarverslag voor al onze activiteiten.

Deze impact is vooral te danken aan de enorme inzet van ons team. Ik wil alle ‘Sta Sterk trainers’, het ondersteunend team, onze cursisten en samenwerkingspartners, die samen met ons het verschil hebben gemaakt, bedanken.

In 2024 blijven wij professionals scholen en kinderen en jongeren (en de betrokkenen om hen heen) ondersteunen en daarmee bijdragen aan het terugdringen van de gestegen cijfers rond pesten en de daarmee blijvende schade.

We zetten in 2024 onze schouders extra onder:

- Het uitbreiden van ons landelijk team Sta Sterk trainers
- Bijdragen aan preventie
- Werken vanuit inclusie

Er zijn ook enkele plannen die op dit moment nog in de kinderschoenen staan.

Ik kijk ernaar uit om deze later dit jaar met jullie te delen.

Wij geloven dat iedere betrokkene het verschil kan maken bij sociale weerbaarheid en het omgaan met pesten.

Hoe ga jij het verschil maken dit jaar?

Hartelijke groet,

Mirelle Valentijn, de Anti-pestridder

DE ORGANISATIE

Het Kenniscentrum Omgaan met Pesten bestaat uit twee afdelingen: het opleidingscentrum en het steunpunt voor het landelijk team 'Sta Sterk trainers'.

Het opleidingscentrum is een **geregistreeerde CRKBO** (centraal register kort beroepsonderwijs) instelling. Wij leiden vanuit het opleidingscentrum professionals op die zich willen specialiseren op het gebied van sociale veiligheid en interventies bij pesten.

Sinds 2005 hebben wij honderden 'Sta Sterk trainers' opgeleid. Vanaf 2015 zijn daar al bijna **300 anti-pestcoördinatoren** bijgekomen, die werkzaam zijn in het primair, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs. In 2021 zijn we gestart met het scholen van pedagogisch professionals die werkzaam zijn in de kinderopvang. Daarnaast geven we vanaf het begin ook incompany scholing aan professionals in het onderwijs, de jeugdhulpverlening, de kinderopvang en bij (sport)verenigingen.

Het steunpunt voor 'Sta Sterk trainers' (ook wel Trainers Omgaan met Pesten genoemd) verbindt en ondersteunt trainers, zodat zij hun werk sterk kunnen uitvoeren.

De trainers vormen samen het landelijke team '[Sta Sterk trainers](#)'. Onze professionele trainers zijn werkzaam vanuit hun eigen praktijk, school of organisatie. Tijdens hun intensieve opleiding bij het kenniscentrum hebben zij geleerd te werken met de Sta Sterk methodiek.

'Sta Sterk trainers' ondersteunen kinderen en jongeren, ouders, professionals en vrijwilligers in Nederland & België.

Het versterken van sociale vaardigheden en weerbaarheid en het omgaan met pesten staat centraal in de interventies die 'Sta Sterk trainers' verzorgen. Voorbeelden van interventies zijn 'Sta Sterk' workshops en 'Feel Fine Online' workshops en de antipestprogramma's 'Sta Sterk op School' en 'Omgaan met Elkaar' voor groepen en binnen het basis- en voortgezet onderwijs. Verwijzers en ouders kunnen kinderen aanmelden voor een 'Sta Sterk' training en de brugklastraining 'Stevige Stap'.

Scholen, buitenschoolse opvangorganisaties, (sport)verenigingen en andere organisaties waar kinderen en jongeren samenkomen, zoals het jeugd- en jongerenwerk, kunnen terecht bij een 'Sta Sterk trainer' voor deskundigheidsbevordering van professionals en vrijwilligers, ondersteuning bij de verdere ontwikkeling van het sociaal veiligheidsbeleid en het vergroten van kennis en vaardigheden voor ouders en andere opvoeders tijdens themabijeenkomsten en workshops.

De bij het kenniscentrum aangesloten trainers versterken elkaar door middel van verdere professionalisering, onderlinge ondersteuning, samenwerking en intervisie in de regioteams.

MISSIE

De organisatie Omgaan met Pesten stelt zich ten doel bij te dragen aan preventie, tijdig signaleren en het aanpakken van pesten. Het beperken van de schadelijke gevolgen, die door pesten kunnen ontstaan, staat centraal. Met behulp van de Sta sterk methodiek wordt al meer dan 30 jaar in het hele land aan kinderen en jongeren geleerd hoe zij op een respectvolle manier voor zichzelf en een ander kunnen opkomen. Omgaan met Pesten wil individuen en organisaties helpen om pesten tegen te gaan en sociale veiligheid en weerbaarheid te vergroten.

Wij zien pesten als probleem van de hele groep en daarom richten wij ons op alle rollen binnen het pestprobleem: slachtoffers, pesters, meelopers, aanmoedigers, buitenstaanders, helpers en omstanders.

Mensen in de (directe) omgeving waar kinderen en jongeren samenkomen, zoals ouders, klasgenoten, professionals en vrijwilligers, zijn onderdeel van onze preventieve en curatieve aanpak. Ook volwassenen kunnen leren hoe zij pesten in de omgeving, waar kinderen en/of jongeren opgroeien of samenkomen, tegen kunnen gaan.

VISIE

Pesten is nog altijd een groot maatschappelijk probleem blijkt uit de Veiligheidsmonitor 2021-2022. Onze wens is dat alle kinderen en jongeren in Nederland terecht kunnen bij een goed opgeleide professional, zodat zij veilig kunnen opgroeien tot volwassenen die sterk in het leven staan. Wij geloven dat iedere betrokkene het verschil kan maken bij sociale weerbaarheid en veiligheid.

KERNWAARDEN

Bij onze aanpak hanteren wij een aantal kernwaarden. Deze vormen de leidraad voor onze activiteiten, zoals trainingen en workshops.

EMPATHIE

Wij voelen mee en verplaatsen ons in alle mensen die, op welke manier dan ook, met pesten te maken hebben (gehad).

INTEGRITEIT

Wij gaan op integere, respectvolle en eerlijke wijze met elkaar, onze klanten en onze relaties om.

TOEGANKELIJKHEID

Wij kunnen goed schakelen op diverse niveaus, wat handig is bij het bereiken van alle rollen binnen het pestprobleem.

EFFECTIEF

De basis voor ons aanbod vormt de Sta Sterk methodiek, waarmee al meer dan 30 jaar in heel Nederland aan kinderen en jongeren wordt geleerd hoe zij op een respectvolle manier voor zichzelf en een ander kunnen opkomen.

DESKUNDIGHEID

Wij hebben jarenlange ervaring en kennis opgedaan om pesten zo goed mogelijk te voorkomen, tijdig te signaleren en aan te pakken. Het aanbod wordt regelmatig aangepast aan nieuwe wetenschappelijke inzichten door het Kenniscentrum.

DOELSTELLINGEN

Als Kenniscentrum werken we met de Sta Sterk methodiek. Met deze methodiek zijn we al ruim 30 jaar in heel Nederland bezig om aan kinderen en jongeren te leren hoe zij op een respectvolle manier voor zichzelf en een ander kunnen opkomen.

Hierbij speelt het creëren van sociale veiligheid ook een zeer belangrijke rol. Om deze sociale veiligheid te verwezenlijken en te waarborgen, staan een aantal doelstellingen centraal:

- Het ondersteunen van organisaties bij het voorkomen, tijdig signaleren en oplossen van pesten.
- Het versterken van sociale vaardigheden en weerbaarheid bij kinderen en jongeren.
- Het versterken van een positieve groepsdynamiek en positief omgaan met elkaar.
- Deskundigheidsbevordering van beleidsmakers, professionals en vrijwilligers.
- Het opleiden van pedagogisch- en onderwijsprofessionals in ons opleidingscentrum en incompany.

Met veel enthousiasme werken we met ons team van verschilmakers, aan het realiseren van deze doelen.

Vanuit enthousiasme geven we deze speerpunten in 2024 een vervolg:

- Met het speerpunt **preventie** ondersteunen we pedagogisch- en onderwijsprofessionals en vrijwilligers die werken met jeugd, onder andere met lespakketten en onze interventies. In 2023 hebben we hieraan intensief bijgedragen aan themadagen en -weken, in 2024 gaan we hier nog meer op inzetten. Door onze preventieve aanpak, kunnen we bijdragen aan de afname van pesten.
- Met het speerpunt **inclusie** willen we bijdragen aan het creëren van een samenleving waarin iedereen gelijke kansen heeft, ongeacht achtergrond of andere omstandigheden. In 2023 zijn we de samenwerking aangegaan met dagbesteding 't Veenhoekje van Amerpoort waar licht tot matig verstandelijke beperkten een werkplek wordt aangeboden. Dit heeft zowel ons als 't Veenhoekje positieve energie gebracht, daarom krijgt dit een vervolg in 2024.
- Met het speerpunt **beroepspraktijkvorming** bieden we sinds 2023 binnen ons kenniscentrum ruimte aan studenten en startende professionals om te leren en ontwikkelen. Hierbij staat ruimte om aan de slag te gaan met praktische vaardigheden en kennis centraal. In 2024 breiden we de samenwerking met verschillende hogescholen, opleidingsinstituten en andere organisaties uit.
- Met het speerpunt **kwaliteits- en deskundigheidsbevordering** zijn we in 2023 aan de slag gegaan met ons landelijk team van Sta Sterk trainers. Vanaf 2023 komen trainers regionaal en landelijk in teams bij elkaar tijdens regiobijeenkomsten. In deze regioteams komen onze trainers samen voor intervisie. Tijdens deze bijeenkomsten bespreken zij vraagstukken om de kwaliteit van de trainingen te waarborgen. De deskundigheid van de trainers wordt op deze manier bevorderd. Nu de regioteams een start hebben gemaakt, is de basis gelegd voor intensieve intervisie in 2024.

Voor ieder jaar kiezen wij een aantal speerpunten. In 2023 hebben wij extra aandacht gegeven aan:

- **PREVENTIE**
- **INCLUSIE**
- **BEROEPSPRAKTIJKVORMING**
- **KWALITEITS- EN
DESKUNDIGHEIDSBEVORDERING**

In 2024 gaan we gemotiveerd verder aan de slag om onze doelen te bereiken.
Daarnaast hebben we een vijfde speerpunt gekozen:

ONS LANDELIJK TEAM STA STERK TRAINERS GAAT ZICH UITBREIDEN!

“Uit de veiligheidsmonitor 2021-2022, die is afgenomen in het onderwijs, blijkt dat er een toename is van leerlingen die aangeven last te hebben van pesten. Ondanks dat deze ontwikkelingen verdrietig zijn, motiveert het ons tegelijkertijd deze ontwikkeling ons juist om meer te doen als het gaat om pesten voorkomen, tijdig signaleren en aanpakken. Vooral omdat de schade vaak levenslang wordt megedragen en de gevolgen groot kunnen zijn. Ook andere betrokkenen om deze persoon heen, ondervinden hiervan hinder.

Voor de Sta Sterk trainers is de uitkomst van de veiligheidsmonitor hét teken dat hun werk onmisbaar is. Dit maakt ook dat de motivatie van ons team nog meer is gestegen om ervoor te zorgen dat deze pestcijfers omlaag gaan. Met een groter team kunnen we nog meer verschil maken. Daarom willen we 2024 nog meer Sta Sterk trainers opleiden, zodat we nog meer kinderen en jongeren kunnen helpen.”

ALDUS MIRELLE VALENTIJN

TERUGBLIK

We nemen je graag mee in een terugblik op 2023. In het afgelopen jaar zijn we op drie verschillende manieren actief geweest: preventief, via het aanbod van onze Sta Sterk trainers en in het opleidingscentrum.

TERUGBLIK - PREVENTIE

Binnen het Kenniscentrum Omgaan met Pesten gaat onze aandacht uit naar preventie. Wij vinden het belangrijk om onszelf op de hoogte te houden van de ontwikkelingen wat betreft pestgedrag. Het NJI (Nederlands JeugdInstituut) volgt diverse onderzoeken die inzichten geven over pestgedrag. De volgende tekst is dan ook afkomstig van het [NJI](#).

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat het van belang is aandacht te besteden aan preventie bij pesten. Als pesten begint en lang blijft aanhouden, kunnen de gevolgen erg groot zijn. Kinderen die herhaaldelijk en op verschillende manieren worden gepest, kunnen last krijgen van sociale en emotionele problemen. Hoe erger en langduriger het pesten, hoe groter de kans op negatieve gevolgen: nare gevoelens die zich kunnen omzetten in depressies, wantrouwen en soms zelfs gedachten over suïcide.

Naast dat pesten gevolgen heeft voor het slachtoffer, kan de pester ook nare gevolgen hiervan ervaren. Hij of zij kan sociale problemen krijgen en daarbij zelfs onaangepaste gedragspatronen ontwikkelen. Daarnaast heeft pesten altijd invloed op de hele groep. De sfeer in de groep kan enorm beïnvloed worden door het pestgedrag. Dit kan resulteren in tegenvallende prestaties of het doen van groepsopdrachten.

Nederlands
Jeugdinstituut

Als pesten voorkomen kan worden, merken ook wij steeds opnieuw dat dit bijdraagt aan de sociale veiligheid binnen een groep. De individuele ontwikkeling die kinderen en jongeren doormaken, kan daardoor positiever verlopen. Het Kenniscentrum Omgaan met Pesten vindt het erg belangrijk bij te dragen aan preventie en zo veel mogelijk pesten te voorkomen.

Op het gebied van preventie zijn we dan ook op diverse momenten in het jaar 2023 actief geweest. Zo hebben we aandacht besteed aan de Dag tegen Pesten, hebben we meerdere films gelanceerd tijdens de Week tegen Pesten én hebben we als partner van het [Netwerk Mediawijsheid](#) bijgedragen aan de Week van de Mediawijsheid.

Netwerk
Mediawijsheid

Onze Sta Sterk trainers zetten zich belangeloos in binnen projectgroepen in de organisatie. Bijdragen aan preventie en bijvoorbeeld de ontwikkeling van een gratis lesbrief voor de dag tegen pesten of een lespakket voor de Week tegen Pesten zijn daar een goede voorbeelden van.

19 April 2023 was de nationale ‘Dag Tegen Pesten’. Wij zien deze dag als de follow-up dag van de nationale ‘Week tegen Pesten’ van 2022 (elk jaar in september na de start van het schooljaar. Het thema dat wij op deze ‘Dag tegen Pesten’ hebben voortgezet, was: “Grapje! Moet toch kunnen?!?”. Wij kiezen ervoor om de focus te leggen op het gedrag dat je juist wél wilt zien: samen lachen, plezier maken en samenwerken. Doorlopende aandacht voor een positieve omgang met elkaar draagt bij aan sociale veiligheid en werkt daardoor preventief.

Het Kenniscentrum heeft in aanloop naar de ‘Dag tegen Pesten’ het lespakket: ‘plezier voor iedereen’ gelanceerd. In dit lespakket hebben we tips en werkvormen gedeeld waar men met de eigen groep aan de slag kon gaan. Als je plezier maakt, zelf en met anderen, creëer je mooie belevenissen en herinneringen. Samen plezier maken zorgt voor een wij-gevoel en saamhorigheid. Dit is voor een groep, zoals een klas, team op een sportclub of kinderen die samenkomen op de BSO erg belangrijk. Het lespakket is via onze nieuwsbrief verspreid naar **8750** lezers en daarnaast via social media **82** keer aangevraagd.

Ook onze eigen ‘Sta Sterk trainers’ kwamen in het hele land in actie en hebben workshops verzorgd voor kinderen, jongeren, ouders, professionals, vrijwilligers.

In 2023 was van 25 t/m 29 september was het de Week tegen Pesten. Het landelijke thema van de Stichting School en Veiligheid voor de Week tegen Pesten was dit jaar: ‘Goed voor elkaar!’. Het kenniscentrum Omgaan met Pesten heeft zich hierbij aangesloten. Samen met de Stichting School en Veiligheid hebben we ons lespakket verspreid.

Het Kenniscentrum Omgaan met Pesten heeft in het hele land een week lang extra activiteiten ingezet om aan het thema aandacht te besteden. Samen met onze Sta Sterk trainers en samenwerkingspartners hebben we van de week een groot succes gemaakt.

**BLIK JE SAMEN MET ONS
TERUG OP DE ACTIVITEITEN IN
DEZE WEEK?**

BLADER GAUW VERDER!

Ieder jaar in september organiseert Stichting School & Veiligheid de Week Tegen Pesten.

Elk jaar staat een ander thema centraal.

ZIE HIERONDER EEN GREEP UIT DE ACTIVITEITEN VAN ONZE TRAINERS!

Mireille Paulissen opende samen met de wethouder van onderwijs in Maastricht de week op de lokale basisschool.

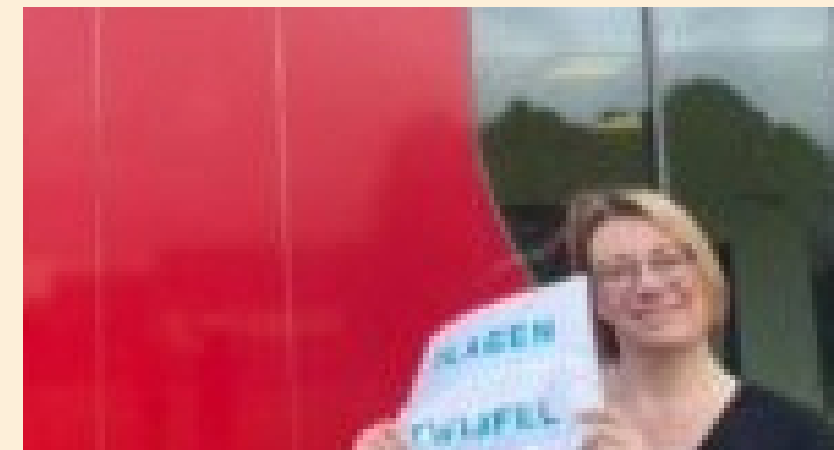
Daniëlle Fischer en Miriam Verburg-van der Wal hebben meerdere workshops gegeven op het Kentalis College in Utrecht.

Marloes van Tetering en Mariëlle Hage gingen aan de slag met het anti-pestprogramma 'Omgaan met Elkaar'.

In Leidsche Rijn heeft Esther van der Tak samen met de 'Speeltuinbende' gewerkt aan het extra activiteiten aanbod.

Brenda Vinck heeft de themabijeenkomst 'Samen werken aan sociale veiligheid' gegeven

DIT JAAR HEBBEN WE MET VERSCHILLENDE SAMENWERKINGSPARTNERS ONZE KRACHTEN GEBUNDELD

Met 'Evariste Filmproducties' hebben wij twee films geproduceerd met als doel om in gesprek te gaan over pesten. Bij beide films is een handige gesprekswijzer ontwikkeld die als leidraad gebruikt kan worden.

In de eerste film komen deelnemers van onze training en hun ouders aan het woord. In de tweede film vertellen twee professionals over hun ervaring met de ondersteuning die zij hebben gekregen.

Met ons lespakket 'GOED voor Elkaar!' hebben wij professionals, die met groepen werken, gemotiveerd om aandacht te besteden aan dit onderwerp. Zij konden gratis dit lespakket downloaden om zo met de diverse tips en tools aan het werk te gaan. Ons lespakket is 5468 keer aangevraagd en bekeken! Daarmee is dit het meest aangevraagde lespakket van het afgelopen jaar! Daarnaast is het lespakket via onze nieuwsbrief verspreid naar 8750 lezers.

In samenwerking met Werkend Leren hebben we een gratis minicursus ontwikkeld middels een e-learning module, speciaal voor de 'Week tegen Pesten'. De mini-cursus over hoe je als pedagogisch medewerker kunt omgaan met pesten op de BSO is door meer dan 500 professionals gevolgd. In deze minitraining hebben pedagogisch professionals een indruk gekregen of ze juist handelen en hoe met ouders om te gaan bij pestgedrag.

TIJDENS DEZE WEEK ZIJN WE IN DIVERSE MEDIA VERSCHENEN

LINDA.NL

Isa en Roan hebben met hun ouder een interview gehad voor 'Linda. online' als gevolg van de film. In het interview vertellen ze over een periode die lastig voor hen was.

Mirelle Valentijn was te gast in de podcast 'Podje Opvoeden'. Mirelle gaf gedurende het gesprek met Joyce Blauwhoff antwoord op de vraag: 'Pesten, wat kun je eraan doen?'.

De Telegraaf VROUW

In het blad 'Vrouw' een artikel verschenen waarin Mirelle Valentijn adviseert wat te doen als jouw kind een pester is.

In het tijdschrift 'Kinderopvang Totaal' is een artikel verschenen waarin tips voor het omgaan met pesten staan.

kinderopvang
Totaal

AD

Het 'AD' heeft een artikel gepubliceerd waarin Esther van der Tak informeert over cyberpesten.

In 2023 was van 10 t/m 17 november de nationale [‘Week van de Mediawijsheid’](#). In deze week wordt er stilgestaan bij online gedrag. Momenteel is de online wereld misschien wel de grootste ontmoetingsplek die er is. De brug om met elkaar in contact te komen is een stuk lager, er zit namelijk een scherm tussen. Dit maakt het dan ook makkelijker en sneller om even zomaar een reactie te plaatsen zonder daar goed over na te denken hoe dit overkomt bij de ander. Dit kan resulteren in haatspraak, scheldpartijen, kwetsende opmerkingen en ongepaste humor, wat zorgt voor een onveilig klimaat op sociale media. Dat is dan ook de reden dat de Week van de Mediawijsheid het thema [#hierniet](#) heeft gelanceerd.

Het thema van deze week was ‘#hierniet’. Het Kenniscentrum Omgaan met Pesten heeft hieraan bijgedragen met een lespakket en diverse trainers waren actief in het land.

HET THEMA: **#HIERNIET**

Netwerk
Mediawijsheid

Zo heeft Marloes van Tetering, in samenwerking met GGD Brabant-Zuidoost en HALT, een online ouder workshop gegeven waarin ze hen informeerde over het begeleiden van het online gedrag van hun kind. Deze workshop is bezocht door 300 ouders/verzorgers.

Halt.

Brabant-Zuidoost

BLIK JE SAMEN MET ONS TERUG OP DE ANDERE ACTIVITEITEN IN DEZE 'WEEK VAN DE MEDIAWIJSHEID'?

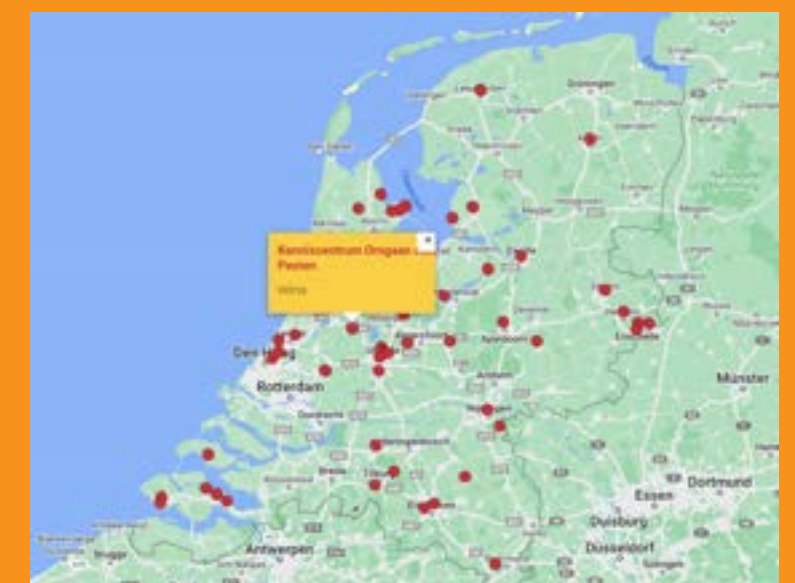
Vanuit het Kenniscentrum werken we ook aan online weerbaarheid en staan voor 'Feel Fine Online'. Ook wij zeggen met onze organisatie '#hierniet' en zetten ons in voor een socialere wereld online. Door het initiatief #hierniet te onderschrijven, geven wij aan dat er op social media geen ruimte is voor online kwetsend gedrag.

Op uitnodiging van Netwerk Mediawijsheid heeft Mirelle Valentijn als oprichter van het Kenniscentrum samen met diverse experts uit andere organisaties deelgenomen aan kennissessies voor het ontwikkelen van een whitepaper. In deze whitepaper is te lezen wat online kwetsend gedrag is en hoe hiermee te handelen. Professionals kunnen hiermee lessen ontwikkelen over online gedrag. De whitepaper kun je hier downloaden.

Ons gratis lespakket, 'Feel Fine Online', kan gebruikt worden in het onderwijs, op de BSO of in een andere groep. In dit pakket zijn onder andere tips en tools te vinden die helpen een online misser goed te maken. Ons lespakket is ook te vinden via de website van 'De Week van de Mediawijsheid'.

In de infographic hieronder is het hoofdstuk preventie samengevat. Klik op de afbeelding om de hele infographic te bekijken

TERUGBLIK OP AANBOD

De 50 trainers uit het landelijke team van 'Sta Sterk trainers' verzorgen het hele jaar door diverse workshops en trainingen. Deze trainingen worden zowel preventief als curatief ingezet voor kinderen en jongeren en kunnen individueel en in groepsverband gegeven worden. Het landelijk trainersteam heeft samen **5965** kinderen en jongeren ondersteund! Mensen in de (directe) omgeving van de jeugd zijn onderdeel van onze aanpak; ook zij kunnen leren hoe zij pesten tegen kunnen gaan.

Het aanbod dat door de Sta Sterk trainers verzorgd worden, zijn:

- Sta Sterk training
- Sta Sterk workshop
- Feel Fine Online
- Brugklastraining Stevige Stap
- Themabijeenkomst Omgaan met Pesten
- Anti-pestprogramma Sta Sterk op school
- Anti-pestprogramma Omgaan met Elkaar

5965

**KINDEREN EN JONGEREN
ONDERSTEUND**

De trainers van het Kenniscentrum geven onder andere de Sta Sterk training. Deze is bedoeld voor kinderen en jongeren van 4-18 jaar die moeite hebben met het stellen van grenzen, minder zelfverzekerd zijn of hulp bij pesten zoeken. In het afgelopen jaar heeft **83,7%** van alle trainers de Sta Sterk training verzorgd. Via de individuele training hebben in totaal **355** kinderen (8-12 jaar) ondersteuning gekregen. Hiervan hebben **247** kinderen de training preventief gevolgd en **108** curatief. In de leeftijdsgroep van 12 - 18 jaar zijn in totaal **114** jongeren ondersteund. Hiervan zijn **61** jongeren preventief geholpen en **53** curatief.

Naast dat de 'Sta Sterk' training individueel wordt aangeboden, is deze ook in groepsverband te volgen. De trainers hebben in totaal **87** Sta Sterk groepstrainingen gegeven. In deze groepstrainingen zijn in totaal **531** kinderen (8-12 jaar) ondersteund, hiervan hebben **326** kinderen de training preventief gevolgd en **205** curatief. Bij de jongeren (12-18 jaar) is het totaal aantal **66**, ook dit getal is opgesplitst in **26** jongeren die de training preventief hebben gevolgd en **40** jongeren curatief.

Afgezien van de standaard 'Sta Sterk' training, wordt deze ook op maat aangeboden. Dit is de 'Sta Sterk' workshop. In deze workshop werken onze trainers met kinderen aan bewustwording en krijgen inzicht in eigen en andermans grenzen. **57,1%** van de trainers heeft deze workshop verzorgd. In totaal hebben zij **63** workshops gegeven en daarmee zijn **955** kinderen en **1395** jongeren ondersteund.

Het afgelopen jaar zijn er ook diverse 'Feel Fine Online' workshops verzorgd. In deze workshops wordt aandacht besteed aan online gedrag en de risico's daarvan. In de workshop worden deelnemers zich meer bewust van de omgang met elkaar online, krijgen ze handvatten om op te komen voor zichzelf en om een ander om hulp te vragen. Deze workshop wordt in groepsverband gegeven. De trainers hebben samen in totaal **83** 'Feel Fine Online' workshops verzorgd. In totaal hebben **368** kinderen en **1328** jongeren deze workshop gevolgd.

Uit gepresenteerde cijfers van het **NJI** blijkt dat online pesten meer voorkomt bij jongeren tussen de 15 en 18 jaar dan bij kinderen. **35,9%** van de pesterijen vindt online plaats.

De trainers van het Kenniscentrum Omgaan met Pesten bieden ook trainingen voor kinderen die naar de brugklas gaan. Deze ‘Stevige Stap’ brugklastraining is bedoeld voor kinderen uit groep 8 van de basisschool die opzien tegen de overstap naar het voortgezet onderwijs (de brugklas). Na de training voelen zij zich zekerder in de nieuwe situatie en hebben ze hun weg gevonden in het voortgezet onderwijs. Deze training wordt voornamelijk gegeven in de periode van mei t/m oktober, zodat ze zowel vóór als ná de zomervakantie ondersteuning krijgen bij de overstap. Deze brugklastraining is zowel individueel als in groepsverband te volgen. Afgelopen jaar hebben in totaal **152** kinderen deze training gevolgd. De meerderheid hiervan (**105**) is op preventieve wijze ondersteund.

Naast trainingen voor kinderen en jongeren, worden er ook workshops georganiseerd voor ouders. Het doel van deze workshops is dat de ouder/verzorger naar de eigen rol als opvoeder kan kijken en kan ontdekken hoe zij kunnen bijdragen aan het voorkomen, signaleren en aanpakken van pesten. Na de workshop kunnen ouders thuis met praktische en direct toepasbare handvatten aan de slag. In het afgelopen jaar hebben in totaal **729** ouders zo’n workshop bezocht. De meeste workshops zijn georganiseerd in samenwerking met een basisschool (**21,4%**). Andere locaties waar onze trainers een workshop hebben verzorgd, zijn: sportvereniging, voortgezet onderwijs en kinderopvang.

Het trainersteam van het Kenniscentrum Omgaan met Pesten biedt daarnaast twee anti-pestprogramma’s aan om pesten aan te pakken op school. Dit zijn ‘Sta Sterk op School’ en ‘Omgaan met Elkaar’.

In het antipestprogramma ‘Sta Sterk op School’ wordt met kinderen die tegen pesten zijn, gewerkt aan een sociaal veilig klimaat in de groep door sociale weerbaarheid te vergroten. Een subgroep van de klas wordt getraind, zodat zij met elkaar invloed kunnen uitoefenen op de hele klas. Zo wordt het negatieve groepsproces doorbroken en het pesten gestopt. Deze training wordt gegeven aan leerlingen van groep 5 t/m 8 van de basisschool en van de eerste twee jaren van het voortgezet onderwijs. In 2023 hebben in totaal **79** kinderen en jongeren het anti-pestprogramma ‘Sta Sterk op School’ gevolgd.

Naast dit anti-pestprogramma waarin met een klein deel van de klas wordt gewerkt, kan er ook gekozen worden voor een anti-pestprogramma waar de hele klas bij betrokken wordt. Dit programma heet: 'Omgaan met Elkaar'. In dit antipestprogramma wordt gewerkt met alle kinderen uit de klas aan vaardigheden, gericht op respectvolle omgang. De focus ligt op versterken van weerbaarheid en vergroten van assertiviteit in de verschillende rollen die bij pesten komen kijken. De groepsdynamiek verandert, pesten vermindert en de sociale veiligheid neemt toe. Dit programma is 25 keer gegeven en daarmee hebben in totaal 622 kinderen en jongeren dit anti-pestprogramma gevolgd. Van dit aantal zijn er 18 preventief en 7 curatief ingezet.

Het aanbod vanuit het Kenniscentrum Omgaan met Pesten richt zich ook op mensen in de (directe) omgeving van de jeugd door middel van themabijeenkomsten. Deze worden georganiseerd voor onder andere professionals en vrijwilligers uit het onderwijs, de kinderopvang, jeugd- en jongerenwerk, (zorg)instellingen en de sportomgeving, zodat zij in hun organisatie pesten kunnen voorkomen, signaleren en aanpakken. Tijdens deze themabijeenkomsten krijgen zij praktische en direct toepasbare handvatten die ze in hun organisatie kunnen inzetten. In totaal hebben 944 professionals en vrijwilligers de themabijeenkomsten gevolgd, het grootste deel afkomstig uit het basisonderwijs (42,1%). In de kinderopvang en het voortgezet onderwijs zijn ook meerdere themabijeenkomsten verzorgd.

HET SPORTAKKOORD

Sportakkoord
Sport versterkt

In 2023 hebben we meerdere themabijeenkomsten mogelijk kunnen maken vanuit het Sportakkoord II.

Al vanaf sportakkoord I hebben onze trainers een bijdrage geleverd vanuit het Nationale Sportakkoord en sportverenigingen bezocht om aan de slag te gaan met het bestuur, de trainers, coaches, begeleiders, ouders en jeugd.

Niet alleen op scholen, maar ook bij de sportvereniging is het belangrijk aandacht te blijven besteden aan een veilige omgeving. Uit eerder onderzoek van [NOC*NSF](#) is gebleken dat twee derde aangeeft emotionele schade te hebben opgelopen bij hun sportvereniging. Van deze groep heeft 42% nooit iets verteld. Het landelijk trainersteam Omgaan met Pesten wil zich inzetten om van de sportvereniging een veilige plek te maken voor iedereen.

Bij de sportverenigingen zijn meestal enthousiaste vrijwilligers actief, die de club graag ondersteunen bij de trainingen. Vaak hebben ze wel verstand van de sport en het neerzetten van een leuke training.

- Maar hebben ze ook een pedagogische achtergrond?
- Weten deze vrijwilligers op welke signalen ze kunnen letten?
- Weten ze wat ze moeten doen als er een conflict ontstaat?

De trainer Omgaan met Pesten kan een vereniging ondersteunen bij al deze vraagstukken door middel van themabijeenkomsten.

Eén van de thema's van het Nationaal Sportakkoord is sociaal veilige sport, waaraan een 'positieve sportcultuur' bijdraagt: sporten moet leuk zijn, veilig, eerlijk en zorgeloos. Daar zorgen we met elkaar voor. Plezier in sport is het fundament voor een leven lang sporten.

In de infographic hieronder is het hoofdstuk aanbod samengevat. Klik op de afbeelding om de hele infographic te bekijken

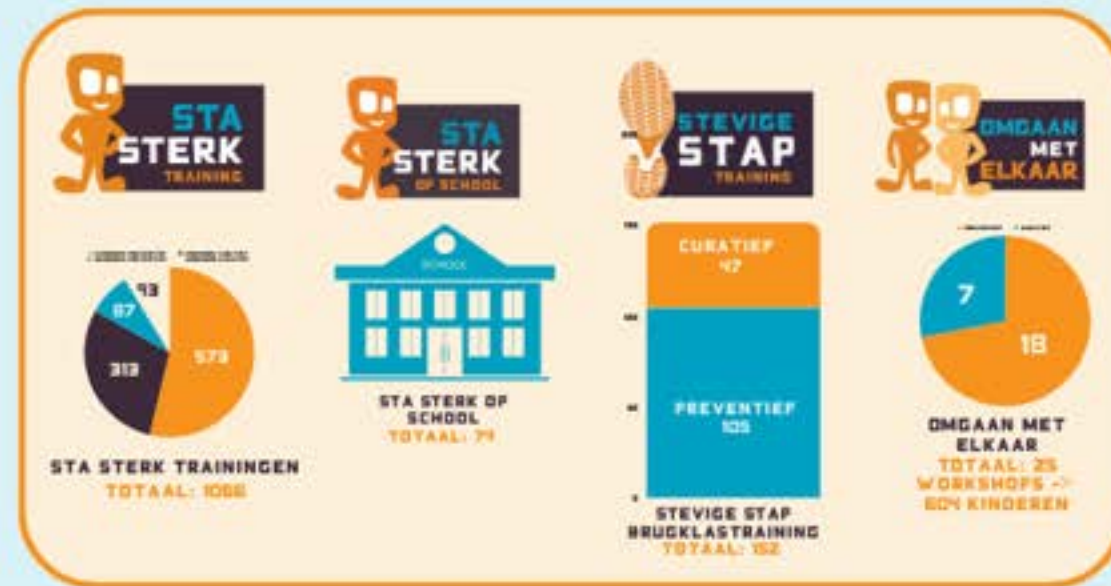
ONZE TRAININGEN
Individueel & groepsverband
Kinderen & jongeren

Kenniscentrum **OMGAAN MET PESTEN**
Verschilmakers **OMGAAN MET PESTEN**

TERUGBLIK OP AANBOD 2023 DOOR ONZE TRAINERS

PREVENTIEF
De focus ligt op het vergroten van weerbaarheid en sociale veiligheid zonder dat er sprake is van pesten

CURATIEF
De focus ligt op het aanpakken van pesten en de schadelijke gevolgen daarvan en het versterken van sociale veiligheid

Sportakkoord
Sport versterkt

NOC*NSF

Onderzoek: 2/3 heeft emotionele schade opgelopen
42% hiervan heeft nooit iets verteld

WWW.OMGAANMETPESTEN.NL

STERK in sociale veiligheid en weerbaarheid

TERUGBLIK OPLEIDINGEN

H

et Kenniscentrum Omgaan met Pesten biedt meerdere opleidingen aan voor professionals die werken met kinderen en jongeren:

1
OPLEIDING STA STERK
TRAINER - TRAINER
OMGAAN MET PESTEN

2
OPLEIDING
ANTI-PESTCOORDINATOR
PO, VO EN MBO

2

3
TRAINING PESTEN
AANPAKKEN OP DE BSO
BINNEN DE
KINDEROPVANG

4
BIJSCHOLING VOOR
KINDERCOACHES:
HULP BIJ
WEERBAARHEID
EN PESTEN

4

5
INCOMPANY
SCHOLINGEN

6
ONLINE WORKSHOP
WERKEN MET
DE TOOLKIT
'IK DENK ME STERK'

6

OPLEIDING STA STERK TRAINER

1

De [basisopleiding](#) leidt deelnemers op tot gediplomeerd 'Sta Sterk trainer' (ook wel Trainer Omgaan met Pesten genoemd). Hiermee kunnen zij kinderen en jongeren leren beter voor zichzelf op te komen. Bij deze intensieve opleiding staat ervaringsgericht leren centraal. We leren deelnemers hoe ze het verschil kunnen maken in (onderwijs)organisaties of in de eigen praktijk. In 2023 heeft het Kenniscentrum **11** nieuwe trainers mogen opleiden.

De basisopleiding kan worden uitgebreid met specialisaties, vervolgopleiding en de masterroutes:

- Specialisaties: 'Sta Sterk' training met het jonge kind, 'Sta Sterk' training met jongeren en brugklastraining 'Stevige Stap'
- Vervolgopleiding: 'Themabijeenkomsten voor ouders, professionals en vrijwilligers'
- Masterroute: Antipestprogramma's 'Sta Sterk op School' en 'Omgaan met Elkaar' en 'Trainer Sociale Veiligheid'.

In totaal hebben **29** trainers hun kennis uitgebreid met een van deze opleidingen.

OPLEIDING ANTI-PESTCOORDINATOR

2

Tijdens de opleiding tot 'Anti-pest coördinator' krijgen de deelnemers kennis en vaardigheden aangereikt, waarmee ze oefenen, zodat ze daar direct zelf mee aan de slag kunnen. Ze maken zelf de vertaalslag naar de eigen onderwijsorganisatie. Deelnemers nemen inspiratie en een plan van aanpak mee terug naar hun eigen school.

Hiermee zetten ze belangrijke stappen om pesten op hun school te voorkomen en beter aan te pakken. Ze krijgen handvatten om de sociale veiligheid op school te vergroten en te borgen in hun organisatie. Ze leren werken met de drie speerpunten vanuit de wet sociale veiligheid op school: de rol van aanspreekpunt, de jaarlijkse verplichte monitoring en het actualiseren en zichtbaar maken van sociaal veiligheidsbeleid zowel preventief als curatief.

In het afgelopen jaar zijn er **29** anti-pestcoördinatoren opgeleid, in diverse groepen.

TRAINING PESTEN AANPAKKEN OP DE BSO BINNEN DE KINDEROPVANG

B

Pedagogisch medewerkers zetten zich in om kinderen op de BSO een fijne tijd te geven. Dat is niet altijd even gemakkelijk. Pesten kan in alle groepen plaatsvinden. De gevolgen zijn ernstig: slachtoffers worden angstig, eenzaam, kunnen lichamelijke klachten krijgen en presteren op school minder dan ze zouden kunnen. Ook andere kinderen in de groep lijden vaak onder het gepest dat zij zien gebeuren. Er zijn tal van manieren om pesten te voorkomen, tijdig te signaleren en aan te pakken en sociaal emotionele veiligheid te bevorderen.

Tijdens [onze training](#) krijg je kennis, vaardigheden en handvatten aangereikt, zodat je daar direct zelf mee aan de slag kunt op jouw locatie. Je maakt de vertaalslag naar je eigen kinderopvangorganisatie en BSO-locatie.

Wij komen met plezier naar de organisatie toe om deze training in-company te geven.

Onder andere zij gingen jullie voor:

BIJSCHOLING VOOR KINDERCOACHES

4

Bijscholing voor Kindercoaches: hulp bij weerbaarheid en pesten

Deze bijscholing is het afgelopen jaar herzien. Hiermee kunnen deelnemende kindercoaches hulp bieden bij pesten en sociale weerbaarheid aan kinderen en ouders, zodat kinderen beter voor zichzelf opkomen.

Begeleiding geven bij het versterken van eigen kracht en assertiviteit staat centraal in de eigen kindercoachpraktijk of op de school waar zij werkzaam zijn. Deze bijscholing is het afgelopen jaar door 8 kindercoaches gevolgd.

INCOMPANY SCHOLING

5

Het Kenniscentrum Omgaan met Pesten biedt ook [incompany scholingen](#) waarin de organisatie en professionals centraal staan van de eigen organisatie.

Iedere organisatie is anders en heeft specifieke wensen voor de ontwikkelbehoefte van het team of een groep professionals die zich bezighoudt met taken gericht op sociale veiligheid. In een in-company training of opleiding spelen we hier volledig op in. De toegevoegde waarde zit ook in de mogelijkheid van het gesprek aangaan met directe collega's tijdens de scholing.

Wij hebben aandacht voor borging en zullen daarom stimuleren dat ook een leidinggevende deelneemt, zodat de scholing terug kan komen in bijvoorbeeld het teamoverleg. In het afgelopen jaar zijn er **5** incompany scholingen gegeven. Hiermee zijn in totaal **90** professionals geschoold.

De incompany scholing in het onderwijs gericht op omgaan met pesten en sociale veiligheid is verzorgd voor:

Samen kleuren aan jouw toekomst.

ONLINE WORKSHOP WERKEN MET DE TOOLKIT 'IK DENK ME STERK'

6

Deze workshop is bedoeld voor pedagogisch professionals die werken in coaching, training, therapie of onderwijs met kinderen en/of jongeren. Je leert de functie van de 100 spelkaarten kennen en diverse werkvormen om deze in te zetten, terwijl je werkt met gedachten, gevoelens en gedrag.

Het spel bestaat uit 100 spelkaarten in verschillende categorieën:

- 65 Associatie & helpende gedachten kaarten
- 10 Helpende gedachte starters kaarten
- 20 Uitlokkarten
- 5 Stapstenen 5 G's
(gebeurtenis – gedachten – gevoelens – gedrag – gevolg)
- Los verkrijgbaar: Gedachtekracht meter

Na de workshop kun je met jouw doelgroep de kracht van gedachten ontdekken, zodat ze zelf een positieve invloed kunnen uitoefenen op lastige situaties op school, daarbuiten in de vrije tijd en in het omgaan met leeftijdsgenoten en volwassenen.

Dit jaar hebben we meerdere pedagogisch professionals mogen scholen.

In de infographic hieronder is het hoofdstuk opleidingen samengevat. Klik op de afbeelding om de hele infographic te bekijken

PROJECTEN MET IMPACT

In het afgelopen jaar heeft het Kenniscentrum Omgaan met Pesten aan een aantal projecten gewerkt. We zijn trots dat we hiermee impact kunnen maken en meer bewustzijn hebben gecreëerd.

Allereerst heeft het Kenniscentrum in de Week tegen Pesten twee bijzondere films gedeeld. In deze eerste film wordt aandacht gevraagd voor het feit dat niet ieder kind of jongere het fijn heeft in de eigen groep.

In de film kijkt Roan samen met zijn moeder Annemieke terug op de tijd die hij doorbracht op de basisschool en middelbare school. Hij werd gepest en had niet de handvatten om daar zelf een oplossing voor te vinden. Ook zijn moeder was zoekende hoe hem daarbij te kunnen helpen. Uiteindelijk besloten zij samen hulp te zoeken bij een professional. Roan startte met de Sta Sterk training om zijn weerbaarheid en zelfvertrouwen te vergroten. In de loop van de tijd nam het pesten steeds meer af en ontdekte hij hoe voor anderen op te kunnen komen. Inmiddels is Roan 27 jaar en staat positief en sterk in het leven.

Isa heeft de Sta Sterk training net afgesloten. Zij wilde graag leren hoe je 'nee' kunt zeggen. Samen met haar vader Frank blikt ze terug op de uitdaging, die het opkomen voor zichzelf, voorheen voor haar vormde. Ook had ze vaak last van negatieve gedachten. Stap voor stap heeft ze ontdekt wat haar hierbij helpt. Met plezier deelt ze deze ontdekkingen met de kijker, die zelfs bij het maken van toetsen van pas komen. Vader Frank staat stil bij het belang ouders mee te nemen, als hun kind leert sterker te staan. Isa haar fijnste gedachte is nu 'Ik kan het' en die gunt ze iedereen 'soms denk je van niet, maar je kunt het heus wel'. Isa is 11 jaar en net gestart in groep 8 op de basisschool.

In de tweede film wordt aandacht gevraagd voor het feit dat professionals kennis en vaardigheden op het gebied van sociale veiligheid kunnen vergroten.

In de film deelt Jeffrey, locatieleider op de BSO en meewerkend pedagogisch medewerker, hoe pesten op school door kan spelen in andere omgevingen waar kinderen samenkomen. Jeffrey vindt het erg belangrijk om ieder kind te zien in de groep en deelt hoe hij daar vorm aan geeft. Het herkennen van de verschillende rollen die kinderen aannemen, heeft hem geholpen pesten als groepsprobleem beter te begrijpen. Hij ontdekte dat er vaak een groot aantal kinderen binnen de groep tegen het pesten zijn. Hij leerde hoe je de kracht van deze groep kunt inzetten om pesten op te lossen en wil ook anderen hiermee inspireren.

In de film kijkt Monica, leerkracht basisonderwijs, terug op de tijd dat zij externe hulp heeft ingeschakeld voor haar groep na verschuivingen in de groepsdynamiek. Zij ziet nog vaak dat sommige collega's het moeilijk vinden om hierbij hulp te vragen. Monica ziet dat daarbij verschillende factoren een rol spelen. Zij merkte dat het heel prettig was om met de trainer samen te werken aan het verbeteren van de sfeer in haar groep. Het programma Omgaan met Elkaar gaf haar handvatten om samen met de kinderen situaties te bekijken. Juist de kinderen die vaak denken 'Ik heb er niets mee te maken' kunnen vaak het verschil maken. Als leerkracht ziet zij ook de waarde van het betrekken van ouders, zodat zij begrijpen hoe ieder kind een positieve invloed kan uitoefenen op de omgang met elkaar in de klas. Hier heeft de trainer bij geadviseerd.

Beide films zijn nog steeds te bekijken. Hierbij is ook een kijkwijzer ontwikkeld, die professionals ondersteunt bij het aangaan van het gesprek over pestgedrag.

Bekijk [hier](#)
de bijbehorende
kijkwijzer

Bekijk [hier](#)
de bijbehorende
kijkwijzer

Deze twee films heeft het Kenniscentrum gemaakt in samenwerking met Sanne Vermaas van Evariste Filmproducties.

Pesten is nog altijd een groot maatschappelijk probleem. Ons landelijk team Sta Sterk trainers zet zich in zodat kinderen en jongeren veilig kunnen opgroeien tot volwassenen die sterk in het leven staan. Met de verhalen van onze verschilmakers willen we vertrouwen geven in het effect van hulp bij lastige situaties en pesten. Daarmee willen we anderen inspireren en duidelijk maken dat iedereen kan bijdragen aan het versterken van sociale weerbaarheid en veiligheid.

In de verhalen van de trainers lees je hoe ze met hun werk kunnen bijdragen aan het creëren van groei en ontwikkeling. Ze staan klaar om iedereen te helpen. De verhalen van de verschilmakers werden gevangen en samengesteld door [Rosanne Kok](#). Klik op de foto om de verhalen te lezen.

Uit de Veiligheidsmonitor 2021-2022, die is afgenomen in het onderwijs, blijkt dat er een toename is van leerlingen die aangeven last te hebben van pesten

WERKEN VANUIT INCLUSIE

In het afgelopen jaar heeft het Kenniscentrum geïnvesteerd in het werken vanuit inclusie in de breedste zin van het woord. We willen met inclusie bijdragen aan een samenleving waarin iedereen de kans krijgt zijn of haar kracht in te zetten, ongeacht achtergrond of andere omstandigheden. Zo is het Kenniscentrum in het afgelopen jaar intensiever samen gaan werken met de dagbesteding 't Veenhoekje. Hier wordt aan licht tot matig verstandelijke beperkten een werkplek aangeboden. Zij ondersteunen ons door het uitvoeren van opdrachten waarbij zij creatief voor ons aan de slag gaan en verzorgen regelmatig de catering voor scholingsdagen.

Onze gemotiveerde groepen onderwijsprofessionals worden tijdens de driedaagse opleiding tot anti-pestcoördinator getraakteerd op een lunch. Van de boodschappen tot het koken van de soep en het maken van kleine gerechtjes tot het serveren en het maken van een praatje, ontstaat er op deze manier een zinvolle invulling van hun dag.

“IEDEREEN HOORT ERBIJ EN VERDIENT EEN PLEK OM BIJ TE DRAGEN IN DE MAATSCHAPPIJ”

Mirelle Valentijn: “Daar staan we met ons kenniscentrum voor. Mede daarom geniet ik zo van deze samenwerking met 't Veenhoekje. Ik kan met mijn eigen ogen zien wat het voor de mensen op de dagbesteding betekent om voor onze cursisten te mogen zorgen. En op deze manier inspireren we onze cursisten om te onderzoeken op welke manier zij een meer inclusieve omgeving kunnen scheppen op school.”

De 24 Sta Sterk trainers die de helpende handen uit de mouwen hebben gestoken dit jaar ontvingen een uniek cadeau op de landelijke vrijwilligersdag. Het cadeau (een keramieke Sta Sterk hanger) is met veel plezier gecreëerd in het keramiekatelier van 't Veenhoekje, door cliënten van de dagbesteding met een verstandelijke beperking.

COLOFON

Dit is een uitgave van:

Het Kenniscentrum Omgaan met Pesten

Pastoor Kannelaan

3741XX

Auteurs:

Mirelle Valentijn en Rosa Terpstra

Vormgeving en lay-out:

Rosa Terpstra

Beeld:

Wim Steijven, eigen beeld en stockbeeld

Aan deze uitgave werkten mee:

Mariëlle Hage, Astrid Klaassen

Kenniscentrum

OMGAAN

MET

PESTEN